

Alexandru ZOSIM, doctor în drept, conferențiar universitar
al Catedrei drept penal și criminologie a Academiei „Ștefan cel Mare” a MAI

INFLUENȚA PARTICULARITĂȚILOR SUBIECTULUI PASIV ASUPRA CALIFICĂRII INFRAȚIUNILOR DE ESCROCHERIE

Pentru încadrarea juridico-penală a majorității infracțiunilor prevăzute de Codul penal al Republicii Moldova nu este esențial de relevant și de stabilit trăsăturile subiectului pasiv. Însă în anumite situații prezența părții vătămate este determinată de însuși caracterul infracțiunii (în special în cazul infracțiunilor contra persoanei). Mai mult decât atât, comiterea unui șir de infracțiuni nu numai că este imposibilă fără victimă, dar și presupune un comportament determinat al ei. La categoria acestor infracțiuni se referă și escrocheria, răspunderea penală pentru care este prevăzută în art.190 CP RM.

Menționăm că în teoria penală a Republicii Moldova se mai utilizează și noțiunea de „victimă” pentru a desemna subiectul pasiv. Spre deosebire de doctrina penală română, trăsăturile victimei în doctrina penală a Republicii Moldova sunt cercetate în calitate de semn facultativ al obiectului infracțiunii. Juriștii români însă includ semnele subiectului pasiv în grupul semnelor care caracterizează subiectul infracțiunii, determinându-l ca „persoana asupra căreia se îndreaptă acțiunea (inacțiunea) periculoasă¹” și „persoana vătămată penal, adică cea care suferă sau asupra căreia se răsfrânge nemijlocit urmarea materială ori starea de pericol creată prin săvârșirea infracțiunii²”. Respectiva calitate o poate avea atât o persoană fizică, cât și o persoană juridică sau chiar statul.

Dispoziția art.190 CP RM, prescriind metodele de comitere ale escrocheriei – înșelăciunea și abuzul de încredere –, indică concomitent asupra prezenței în afară de subiectul activ al infracțiuni și a unei alte persoane reale – a părții vătămate sau a reprezentantului acesteia (în cazul în care averea este sustrasă nu de la proprietar, ci de la persoana, căreia ea i-a fost încredințată). Atenționăm, în contextul celor enunțate, că utilizarea termenului „victimă”

¹ M. Basarab, *Drept penal. Partea generală*, vol. I, București, Ed. Lumina Lex, 2002, p. 169.

² C Mitrache, *Drept penal român. Partea generală*, București, 2005, p. 87; Gh. Nistoreanu, A. Boroș, *Drept penal. Curs selectiv pentru examenele de licență*, București, Ed. All Beck, 2002, p. 27; I. Pascu, *Drept penal. Partea generală*, București, Ed. Europa Nova, 2001, p. 176.

nu este tocmai potrivită pentru a desemna persoana înșelată, deoarece sunt posibile situații când infractorul sustrage averea înșelându-i nu pe ei, ci pe reprezentanții lor.

Faptul că legea indică asupra subiectului pasiv presupune că, prin intermediul înșelăciunii sau abuzului de încredere, făptuitorul exercită o influență psihică asupra conștiinței și voinței victimei³, iar „a înșela” înseamnă „a induce în eroare, a abuza de buna-credință a cuiva”⁴. O poziție analogică o au și autorii români. A. Boroi consideră vizavi de latura obiectivă a infracțiunii de înșelăciune⁵: „elementul material în forma tip este reprezentat în oricare din variantele infracțiunii, de o acțiune frauduloasă de amăgire ori inducere în eroare a victimei, prin prezentarea ca adevărată a unei fapte mincinoase, sau ca mincinoasă a unei fapte adevărate”⁶. Astfel, înșelăciunea își găsește expresie într-o anumite comunicare între oameni, unul dintre care (înșelătorul) îl induce în eroare pe celălalt (înșelatul). În procesul unei astfel de comunicări înșelătorul comunică date false sau, invers, nu comunică adevărul. Comunicarea datelor însă presupune întotdeauna prezența adresatului, adică a acelei persoane căreia ele i se comunică. Trecerea sub tăcere (necomunicarea), de asemenea, presupune că există o altă persoană care nu primește informația corespunzătoare. Menționăm că pentru consumarea escrocheriei în forma înșelăciunii este necesar nu pur și simplu de comunicat o informație falsă sau de a o trece sub tăcere pe cea reală, ci se mai cere și un rezultat determinat al acestor acțiuni – săvârșirea de către cel înșelat a acțiunilor de transmitere a bunurilor sau a drepturilor patrimoniale ale infractorului. În baza acestui temei, pot fi evidențiate anumite cerințe atât față de personalitatea celui înșelat, cât și față de comportamentul lui.

Pornind de la faptul că înșelăciunea poate fi realizată doar în limitele anumitor relații, care apar între persoanele fizice, constatăm că este imposibil să recunoaștem drept înșelăciune acțiunile care nu influențează psihicul unui om viu. În limba română verbul „a înșela” întotdeauna este legat de un substantiv, care desemnează o ființă însuflețită – „a înșela pe cineva”. Corespunzător, nu pot fi calificate drept escrocherie acțiunile de utilizare a cardurilor bancare falsificate sau sustrase pentru obținerea banilor din bancomat, de introducere în automate a altor obiecte în loc de monede și bancnote, precum și alte acțiuni cu un asemenea caracter. În această ipoteză, susținem opinia specialistului rus I. Klepițki, care consideră că „computerul, la fel ca și lacătul safeului, nu poate

³ S. Brânză, X. Ulianoschi, V. Stati, I. Țurcanu, V. Grosu, *Drept penal. Partea specială*, vol. II., Chișinău, Ed. Cartier, 2005, p. 281.

⁴ *Dicționar explicativ al limbii române*, București, 1998, p. 537.

⁵ Art. 215 al Codului penal al României din 1969.

⁶ A. Boroi, *Drept penal. Partea specială. Curs universitar*, București, Ed. B. C. H. Beck, 2006, p. 239.

fi înșelat, deoarece dispozitivele tehnice nu posedă psihic⁷. Menționăm că Codul penal model al statelor membri ale CSI recomandă includerea în legislația penală a unei norme referitoare la sustragerea comisă prin intermediul tehnicii computerizate sau al altor dispozitive tehnice. În lipsa unei astfel de norme, sustragerea bunurilor străine prin metodele indicate va fi calificată ca furt.

Înșelăciune va constitui comunicarea unei informații false doar unei persoane capabile să o conștientizeze și să o recepționeze, apte de a-și da seama de caracterul acțiunilor sale și de a le dirija. Persoana cu deviații mintale nu este în stare să aprecieze veridicitatea informațiilor primite, nu este capabilă să perceapă adecvat realitatea și nu poate acționa rațional. Corespunzător, dacă persoana nu conștientizează caracterul acțiunilor, comise față de ea și față de patrimoniul ce-i aparține, ne aflăm în prezența unei sustrageri pe ascuns a averii proprietarului – furtul, chiar dacă infractorul a realizat anumite acțiuni îndreptate spre inducerea victimei în eroare.

Autorul român O. Stoica consideră că „prezentarea frauduloasă, denaturată sau alterată a realității trebuie să fie aptă de a inspira încredere victimei și de a o induce în eroare, de a o amăgi sau de a o menține în eroarea produsă anterior⁸. Înșelăciunea trebuie să atragă după sine inducerea victimei în eroare referitor la anumite circumstanțe, acțiuni sau evenimente, care ar influența decizia acesteia de a transmite patrimoniul vinovatului sau persoanelor indicate de către el. Eroarea victimei constituie o verigă intermediară în lanțul causal între acțiunile vinovatului și rezultatul infracțional în forma prejudiciului material. Un astfel de lanț poate fi prezentat schematic în următorul mod: înșelăciunea comisă de către vinovat - inducerea victimei în eroare - transmiterea patrimoniului sau neîmpiedicarea ridicării patrimoniului în folosul infractorului sau terțelor persoane-rezultatul infracțional în forma prejudiciului material. Lipsa unei verigi în respectivul lanț exclude legătura causală între acțiunile subiectului și consecințele prejudiciabile, ceea ce exclude răspunderea penală.

Eroarea victimei reprezintă „continuarea deformării realității de către vinovat deja în sfera activității intelective și volitive a celui înșelat⁹. Eroarea trebuie să fie cu necesitate consecința comportamentului persoanei vinovate. Infractorul poate întreprinde unele acțiuni pentru a provoca sau a menține eroarea apărută anterior și să nu comită nici un fel de acțiuni, pentru a nu distruge închipuirea eronată a victimei apărută anterior. Din aceste considerente, nu putem fi de acord cu afirmația precum că în cazul tăcerii

⁷ И. Клепицкий, „Мошенничество и правонарушения гражданско-правового характера”, în *Законность*, 1995, nr. 7, с. 42.

⁸ O. A. Stoica, *Drept penal. Partea specială*, București, Ed. Didactică, 1976, p. 169.

⁹ Н.И. Панов, *Квалификация преступлений, совершаемых путем обмана*, Харьков, изд. юрид. институт, 1980, с. 42.

„depline” înșelăciunea este imposibilă, întrucât lipsește influența unei persoane asupra psihicului altei persoane cu scopul inducerii ei în eroare¹⁰. În particular, contractele civile presupun un anumit comportament al subiecților vizavi de prezentarea informației, care poate influența asupra deciziei de administrare a patrimoniului. În situația în care proprietarul sau alt posesor al patrimoniului are deja o închipuire eronată despre circumstanțele respectivului raport, ne-comunicarea faptului că aceste închipuiri sunt eronate constituie o influență asupra psihicului lui. Această opinie este împărtășită și de juriștii moldoveni S. Brânză, X. Ulianovschi, V. Stati, I. Țurcanu și V. Grosu care definesc înșelăciunea ca „dezinformarea conștientă a victimei, care constă în prezentarea vădit falsă a realității (înșelăciunea activă) sau în trecerea sub tăcere a realității, când are loc ascunderea faptelor și a circumstanțelor, care trebuie comunicate în cazul săvârșirii cu bună-credință și în conformitate cu legea a tranzacției patrimoniale (înșelăciunea pasivă)”¹¹.

Menționăm că eroarea victimei nu trebuie să fie cu necesitate una echivocă, indubitabilă. Sunt posibile și situații când victima este frământată de dubii vizavi de veridicitatea informației primite. Dacă însă transmiterea patrimoniului s-a întemeiat anume pe o asemenea informație, înseamnă că victima a recepționat-o drept veridică și, astfel, a fost indusă în eroare.

O altă particularitate a comportamentului victimei în cazul escrocheriei rezidă în faptul că ea, prin propriile sale acțiuni, contribuie la transmiterea averii sau a dreptului patrimonial vinovatului. Inducerea în eroare prin intermediul înșelăciunii constituie temelia transmiterii aparent benevole a averii sau a dreptului patrimonial. Evident, această „bunăvoință” este „falsificată”, deoarece este generată de închipuirile eronate ale victimei despre situația reală, cunoașterea căreia ar exclude respectiva tranzacție. Voința victimei este anume „falsificată” și nu suprimată ca în cazul sustragerilor prin intermediul aplicării violenței sau a șantajului. Faptul dat demonstrează că însăși victima își apreciază acțiunile de transmitere a patrimoniului drept expresia liberă a voinței sale, neconștientizând faptul influenței psihice din partea vinovatului. Însă în acele cazuri când pentru pătrundere în apartamentul victimei se utilizează înșelăciunea (de exemplu, prezentarea drept lăcătuș etc.), iar după pătrundere pentru însușirea patrimoniului se aplică violența fizică sau psihică, componenta infracțiunii de escrocherie lipsește. Astfel de acțiuni în funcție de caracterul violenței trebuie calificate ca jaf, tâlhărie sau șantaj.

Menționăm ideile specialistului rus B. Nikiforov, care precizează că noțiunea de „escrocherie” nu cuprinde cazurile însușirii patrimoniului străin în

¹⁰ Н.И. Панов, *Квалификация преступлений, совершаемых путем обмана*, Харьков, изд. юрид. институт, 1980, с. 15.

¹¹ S. Brânză, X. Ulianovschi, V. Stati, I. Țurcanu, V. Grosu, *Drept penal. Partea specială*, vol. II. Chișinău, Ed. Cartier, 2005, p. 282.

prezența unui astfel de acord al victimei, care doar aparent este benevol (de exemplu, înșelarea unei persoane, care se află în stare de ebrietate avansată, într-o stare bolnăvicioasă etc.). Un astfel de acord, în esență, exclude libera exprimare a voinței victimei¹². Deci pentru escrocherie este specific faptul că transmiterea averii sau a dreptului patrimonial este conștientizată de către victimă drept expresia liberei sale voințe, în realitate însă fiind condiționată de falsificarea acesteia prin intermediul înșelăciunii.

Trebuie să evidențiem că actul de transmitere „benevolă” a patrimoniului trebuie să prezinte valoarea unui act juridic, adică, această transmitere să condiționeze pierderea temporară sau permanentă a drepturilor patrimoniale din partea victimei și, concomitent, transmiterea lor vinovatului sau persoanelor indicate de către el. În legătură cu faptul dat, considerăm că transmiterea bunurilor doar cu scopuri tehnice înguste (pentru a măsura, a ține, a duce, a supraveghea temporar etc.) nu acordă vinovatului nici un fel de drepturi și, corespunzător, sustragerea lor, profitând de situația respectivă, nu constituie escrocherie, ci furt. Astfel, trezește dubii opinia profesorului rus G. Borzenkov, care consideră că „escrocul poate să-i propună direct victimei să o ajute să-și ducă bunurile, să le țină, să le supravegheze, sau prin diferite metode poate crea situația când victima îl roagă ea însăși să-i acorde aceste servicii. Și în primul, și în al doilea caz înșelăciunea se află în legătură cauzală cu însușirea averii. Utilizarea înșelăciunii în calitate de mijloc de obținere a bunurilor și transmiterea lor de către însăși partea vătămată exclude posibilitatea de a aprecia acțiunile vinovatului drept furt”¹³.

Apreciind rolul și importanța victimei pentru calificarea escrocheriei, precum și bazându-ne pe datele științei victimologice, putem evidenția două tipuri de victime ale acestei infracțiuni: victime cu inițiativă și victime pasive. Primii devin victime ale escrocilor din dorința de a-și satisface interesele prin orice metodă, inclusiv ilegală, cei din categoria a doua manifestă un surplus de încredere, în urma cărui fapt la fel devin victime ale acestei infracțiuni¹⁴. Primului grup îi sunt specifice persoanele care transmit mijlocitorului presupus sume de bani sau alte valori materiale pentru dare de mită sau corupere activă, în cazurile în care „mijlocitorul” deja în momentul primirii acestor valori nu are intenția de a le transmite persoanei cu funcție de răspundere, ci dorește să le însușească. În asemenea situații apare întrebarea: poate oare persoana care

¹² Б.С. Никифоров, *Борьба с мошенническими посягательствами на социалистическую и личную собственность по советскому уголовному праву*, изд. АН СССР, 1952, с.143.

¹³ Г.Н. Борзенков, *Ответственность за мошенничество (вопросы квалификации)*, М., изд. юрид. лит., 1971, с. 132-133.

¹⁴ А.И. Бойцов, *Преступления против собственности*, СПб., изд. „Юридический центр Пресс”, 2002, с. 329, 336.

întreprinde tentativa de comitere a unei infracțiuni să devină concomitent și victima altei infracțiuni? Vizavi de această problemă specialistul rus V. Veklenko consideră că „legea doar combate însușirea ilegală a bunurilor în forma mitei de către mijlocitorul presupus și nu asigură protecția intereselor proprietarului”¹⁵. O astfel de poziție poate fi acceptată cu greu, deoarece faptul comiterii de către persoană a infracțiunii (sau a tentativei de infracțiune) nu o lipsește de protecția juridico-penală a drepturilor sale de atentatele infracționale ale altor persoane.

Grupul al doilea – tipul pasiv – îl constituie persoanele al căror surplus excesiv de încredere, naivitatea, incapacitatea de a descoperi chiar și o înșelăciune vădită îi ușurează infractorului comiterea infracțiunii. Totuși nici gradul de facilitare cu care infractorul a reușit să inducă victima în eroare, nici ingeniozitatea înșelăciunii aplicate nu au importanță pentru determinarea faptului infracțiunii – în prezența tuturor semnelor componente de infracțiune vinovatul urmează să fie tras la răspundere penală pentru escrocherie.

Rezumând cele expuse, evidențiem încă o dată că doar în cazul transmiterii aparent benevole de către victimă a averii sau a drepturilor patrimoniale, în baza inducerii în eroare de către infractor și doar atunci când victima este în stare să-și dirijeze acțiunile, să conștientizeze faptul transmiterii averii sau a dreptului patrimonial, acțiunile persoanei vinovate pot fi calificate ca escrocherie. Totodată, nici surplusul de încredere, nici intențiile infracționale ale victimei nu influențează încadrarea infracțiunii drept escrocherie.

¹⁵ В.В. Векленко, „Преступления против собственности как уголовно-правовая фикция”, în *Российский юридический журнал*, 2000, nr. 3, с.13.